

Q.Q.ƏZİZOV

dosent

e-mail: azizov.qulam@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

(Bakı şəh., Ü.Hacıbəyov küç., 68)

MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK MÜASİR GƏNCLƏRİN MƏNƏVİ PSIXOLOJİ SƏCİYYƏSİ KİMİ

Açar sözlər: milli özünüdərk, milli mənlük şüuru, milli düşüncə, milli-mənəvi dəyərlər, milli vətənpərvərlik ruhu.

Ключевые слова: национальная идентификация, национальное самосознание, национальное мышление, национально-нравственные ценности, национально-патриотический дух.

Key words: national self-consciousness, national identity consciousness, national thinking, national-moral values, national patriotism spirit.

Hər bir ölkənin gələcəyi onun gənclərinin düşüncə tərzindən, intellektual səviyyəsindən, milli ruhdan və digər amillərdən aslıdır. Azərbaycan gəncliyi bütün dövrlərdə ölkənin taleyüklü məsələlərinə münasibətdə, həlledici məqamlarda öz sözünü deyib. Gənc nəsil həm də xalqın əsrlər boyu yaradıb yaşatdığı ənənələri, milli mədəniyyəti yaşadır və gələcək nəsillərə ötürür.

Gənclərdə milli özünüdərk formalaşmasında xalq qəhrəmanlarının, eləcə də müasir dövrdə örnək yerimiz milli qəhrəmanların təbliği mühüm rol oynayır. Azərbaycanda milli şüurun inkişafı və vətənpərvərliyin yüksəldilməsi hər zaman diqqət mərkəzində olan məsələlərdən olub. Azərbaycanın qarşısında duran problemlərin həlli məhz gənclərin milli vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsindən, onlarda yüksək dövlətçilik şüurunun, mənsub olduğu millətə və dövlətə məhəbbət hissinin formalaşdırılmasından çox asılıdır.

Milli şüur hər bir insanın mənsub olduğu millətə və vətənə bağlılıq hissələrini əks etdirən, öz hərəkət və davranışına, düşüncə tərzinə, baxışlarına olan münasibətlərin məcmusudur. Milli şüurun formalaşmasında soy kökə qayıdış, milli əxlaq, vətənə məhəbbət, milli vətənpərvərlik və qürur hissələri kimi mühüm göstəricilərlə yanaşı özünüdərk, öz layiqli yerini müəyyənləşdirmə kimi hissələr əsas rol oynayır. Milli özünüdərk amili vətənin müstəqilliyinin qorunmasına, yetişməkdə olan gənclərin mənəvi tərbiyəsinə müsbət təsir göstərir.

Məhz milli özünüdərk amili gənclərin qəlbində vətən sevgisi oyadır. Özünü dərk edən, milli şüura sahib olan insanın doğma vətəninə sevməməsi isə mümkün deyil. Belə məsuliyyətli işin yüksək səviyyədə təşkilinin əsas vəzifələrindən biri təhsil müəssisələrində hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsinin rolunu yüksəltməkdən ibarətdir (3, s.92).

Gənclərin vətənpərvərlik ruhda tərbiyyə olunmasında milli şüurun inkişaf etdirilməsi vacib məsələdir. Bu isə olduqca mürəkkəb bir prosesdir. Qətiyyətlə demək olar ki, hazırda ölkədə bu istiqamətdə iş sistemli şəkildə aparılır. Əgər gənclərimiz Vətənin hər qarışını əziz və doğma bilirsə, deməli biz xoşbəxt millətik. Yəni, gənclərin vətənpərvər ruhda böyüməsi üçün biz bir millət kimi formalaşmalıyıq. **Millət – insanların özündə ictimai inkişafın xüsusi formasını əks etdirən, iqtisadi və siyasi həyatın ümumiliyi, vahid dövlət, ərazi, dil, mədəniyyət, psixologiya, məişət, milli şüur və milli xarakter zəminində təşəkkül tapan sabit birliyi-dir.** Mütəfəkkir dühalar qeyd edib ki, "Birləşməyi bacarmayan cəmiyyət millət ola bilməz. Millət odur ki, ən çətin anda birləşir və özünü təsdiq edir". Bu isə o anlama gəlir ki, milli mənlük şüuruna dəyər verən, öz keçmişini unutmayan, gələcəyinə nikbin baxan, mədəniyyətlərinə sahib çıxan millət böyükdür və yaşamağa layiqdir" (4, s.131).

Milli şüur uzun bir tarixi inkişaf prosesinin məhsuludur. Belə ki, milli şüurun inkişafında bütün ictimai-siyasi hadisələr, sosial sarsıntılar, milli mübarizə motivləri öz izini qoyur.

Bunun ən bariz nümunəsi kimi erməni qəsbkarlarının torpaqlarımızı işğal etməsi nəticəsində təbiətə vurulan ziyanları göstərmək olar. Bu, milli və ekoloji şüurun inkişaf etdirilməsini tələb edir. Burada milli mənlük şüurunun inkişafı böyük rol oynayır. Milli mənlük milli şüurun bir komponentidir. *Milli mənlüyə-vətəni sevmək, doğma yurda məhəbbət bəsləmək, təbiə sərvətlərini qorumaq və s. ilə bağlı olan sosial keyfiyyətlər daxildir.* Milli mənlük şüuru sayəsində millət, xalq və etnik qrup maddi və mənəvi sərvətlərinin tarixi inkişaf xüsusiyyətlərini, sosial-etnik cəhətlərini bütün dolğunluğu ilə dərk edir, bu və ya digər hadisəyə öz münasibətini bildirir. Milli mənlük şüuru vəzifəsindən, tutduğu mövqeyindən asılı olmayaraq, hər bir Azərbaycan vətəndaşının qəlbinə hakim kəsilməlidir.

Mütəxəssislər hesab edir ki, milli düşüncə tərzini milli-mənəvi dəyərlərdən milli özündərkə bir keçiddir. Belə ki, bir xalqda milli-mənəvi dəyərlər o vaxt milli öznəməxsusluq səviyyəsində meydana çıxır ki, həmin xalqda milli oyanışa, milli özündərkə ehtiyac yaranır. Milli düşüncənin yüksəlməsi ilə milli özünüdərk prosesi başlayır. Lakin hər bir anlayış milli özünüdərk səviyyəsinə yüksəlib, milli düşüncəyə çevrilə bilməz. Yalnız milli oyanış, milli özündərk və bu kimi digər anlayışlar, milli mənəviyyat səviyyəsinə, daha sonra milli düşüncəyə qədər yüksələ bilər. Yetər ki, onun ciddi elmi, fəlsəfi, iqtisadi, siyasi və s. əsasları olsun. Çünki milli düşüncədən fərqli olaraq milli özünüdərk hər hansı bir etnik kütlənin başqalarından fərqi dərk edib, özünü bir millət kimi təsdiq etməsidir. Gənclərə bu ideya aşılmalıdır ki, milli mənəvi dəyər də, milli ideya da xalqın soykökü, dili, dini və başqa vacib əlamətlərini əks etdirir. Hər bir xalq özünün milli xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamaq üçün bir çox sərvətlərini-dilini, müstəqilliyini, dini-fəlsəfi dünyagörüşünü, mədəniyyətini və s. milli mənəvi dəyərlər, yaxud da milli düşüncə kimi yaddaşlarda yaşadır və nəsillərdən-nəsillərə ötürür (4, s.134).

Nizami Gəncəvinin mənəvi keyfiyyətlərində əməyə məhəbbət, zəhmətə bağlılıq, əməksevərlik xüsusi yer tutur. O, insanları boş-bekar dayanmamağa, bir işin qulpundan yapışmağa çağırır. Əməyə yüksək qiymət verən Nizami onun axırının insanın rahatlığı ilə nəticələncəyinə möhkəm əmindir və bu qənaətə gəlir ki, ərənlər şöhrətə zəhmətlə ucalıblar. Nizaminin mənəvi keyfiyyətlərində yoldaşlıq və dostluq münasibətləri geniş yer tutur. Dahi şair yoldaşlıq və dostluğu ümumbəşəri keyfiyyət kimi nəzərdən keçirir və insan mənəviyyatının inkişafında onun oynadığı rolu göstərir. O, vəfalı dostu təqdir, sədaqətsiz dostu tənqid edirdi. Nizami insanları səmimi dost və yoldaşlıq münasibətləri əsasında yaşayıb, fəaliyyət göstərməyə səsləyir. Hər bir şəxs məsləhətləşmək, sevincini, kədərini, uğursuzluqlarını, uğurlarını bölüşmək üçün yaxın bir adama ehtiyac hiss edir. İnsanın yaxın dostu və yoldaşı olmadıqda o, həyatda çətinliklərlə üzləşir. Nizami kişi şəxsiyyətinə yüksək tələblər irəli sürürdü. Onları mərd, cəsur, ədalətli, alicənab, dünya malına tamah salmayan, maddi mülahizəyə görə özünü alçatmayan və özünü satmayan, gözü-könlü tox, haqqı-ədaləti gözləyən görmək istəyir.

Nizaminin mənəvi keyfiyyətlər haqqındakı fikirlərində düzlük, doğruluq kimi əxlaq kateqoriyalarına da geniş yer verilmişdir. “Doğruluq yaxşıdır” deyən şair, nicatı düzlükdə axtarır. Nizami qızların tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Məhin Banu Şirinə öyüd nəsihət verəndə ilk növbədə onun əxlaqi şüuruna təsir etməyə cəhd göstərir. Bu zaman Şirinin diqqətini mənəvi gözəllik ölçülərinə yönəldir: sən bütün gözəllərin sultanısan, sən bircə nazın yüz şahlığa dəyər; xoşbəxtlik sən ardınca kölgətək gəzir. Gözəlsən, camalın yer üzünə nur saçır, fəqət sən bəzəyin ismətdir, nəzakətdir, hüsnün ismətinin pənahındadır. Bu sözlərlə Şirini düşünüləmiş addım atmaqdan çəkindirir. Xosrovu nə qədər dərin məhəbbətlə sevsə belə, Şirin onunla öz arasında psixoloji məsafə saxlamağa çalışır.

Nizami əsarətə, zorakılığa, başqasının haqqının tapdalanmasına pis baxırdı. Öz şeirlərilə insanları başa salmağa çalışırdı ki, belə hərəkətlər xoşagələ, bəyənilən deyil, əksinə, təzyiqa məruz qalanda nifrət kin yaradır, onun şəxsiyyətini alçaldır. Odur ki, Nizami bu kimi adət və vərdislərdən uzaq durmağı tövsiyə edir və anladır ki, kobud hərəkətin, zülmün sonu yoxdur, axırda zülmkarlar özləri bunun ziyanını çəkirlər.

Gənclərin milli mənlilik şüurunun və vətənpərvərlik hissələrinin tərbiyəsində bəzi meyarlar böyük əhəmiyyət kəsb edir. *Məsələn, öz kökünə bağlılıq, vətənin, xalqın tarixini dərin-dən bilmək, soykökünə hörmət göstərmək kimi meyarları özündə birləşdirir. Emosional meyarlar isə digər insanlara hörmət, ana yurda, doğma təbiətə məhəbbət, təbii sərvətlərə qayğı-ğını ifadə edir. Fəaliyyət meyarı isə gənclərin müəyyən sahədə qabiliyyətini, özünütəsdiq-etmə bacarığını, vətənin, torpağın şərəfini öz şərəfindən üstün tutmağı əks etdirir. Bu meyar tarixi abidələri, dövlət əmlakını qorumağı, yaşlı insanların, kiçikyaşlı uşaqların qayğı-sına qalması, sağlam həyat tərzini keçirməyi, ətraf mühitə qayğı, fiziki və mənəvi kamillik prinsiplərini əsas götürür* (1, s.126).

Mənlilik şüuru hər bir şəxsin daxili xarakterini, insanlara, cəmiyyətə olan münasibətini bildirir. Sosial şəraitdən asılı olaraq mənlilik şüuru dəyişir. Yəni insan öz hərəkət və davranışını sərbəst surətdə seçir, başqaları qarşısında məsuliyyət daşdığını dərk edir. Bu cür şüura malik olan insan özünü təhlil və özünümühakimə qabiliyyətinə malik olur. Beləliklə, qeyd etməyə lazımdır ki, milli şüur, milli hissələr, milli mənlilik şüuru ekoloji şüurun yaranmasına, gənclərin özünüdərk etməsi prosesinə təsir göstərir və cəmiyyətdə öz mövqeyinin möhkəmlənməsinə kömək edir. Gənclərin vətənpərvərlik ruhunun inkişafında milli-mənəvi dəyərlərə sadıqlıq da xüsusi rol oynayır. Belə ki, milli-mənəvi dəyər dedikdə, hər bir xalqa məxsus olan sərvətlərin, adət-ənənələrin, mədəni irsin, dini-fəlsəfi baxışların formalaşması nəzərdə tutulur.

Milli-mənəvi dəyərlər millətin varlığını ortaya qoyan əsas faktorlardan biri olan mənəviyyətə sıx bağlıdır. Milli-mənəvi dəyərlərin yaradıcısı millətin ayrı-ayrı üzvləri olsa da, həmin üzvlərin mənəvi-ideoloji, əxlaqi ideyaları sonralar bütövlükdə cəmiyyətin ümumi sərvətinə çevrilir. Azərbaycan xalqı da milli dilini, düşüncəsini, xarakterini, inancını, dinini, adət-ənənələrini və s. məhz milli-mənəvi dəyərlər şəklində qoruyub saxlamaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S. Etnik psixologiya məsələləri. Bakı, "Renessans", 2001, 374 s.
2. Əliyev R.İ. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasının milli xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması. Bakı, "Maarif", 1995.
3. Xəlilov S.S. Şərq və Qərb: ümumbəşəri ideala doğru. Fəlsəfi etüdlər. Bakı, "Azərbaycan Universiteti", 2004, 624s.
4. Orucov Ə.A. Azərbaycan xalqı milli özünüdərk yollarında: XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəlləri (tarixi-fəlsəfi aspekt) Bakı, "Avropa" 2012, 251 s.

G.G.Азизов

Национальное самосознание как нравственно-психологическая особенность современной молодежи

Резюме

В статье рассматривается воспитание молодежи в духе национального патриотизма, формирование у неё высокого чувства государственности, чувства любви к нации и государству, к которому она принадлежит. Все общественно-политические события, социальные потрясения, мотивы национальной борьбы играют важную роль в развитии национального самосознания. В статье также рассматриваются взгляды Низами Гянджеви на национальное самосознание, национальное мышление, национально-нравственные качества, как на универсальное качество, и подчёркивается его значение в развитии нравственного воспитания личности.

G.G.Azizov

National Self-Consciousness as a Moral and Psychological Feature of Modern Youth

Summary

The article discusses the education of young people in the spirit of national patriotism, the formation of a high sense of statehood, and a sense of love for the nation and state to which they

belong. All socio-political events, social upheavals, and motives of national struggle in the development of national consciousness are expressed here. The article also considers Nizami Ganjavi's views on national self-consciousness, national thinking, and national-moral qualities, as universal qualities and emphasizes their importance in the development of human morality.

R y i: dos. N.Rzayeva

Redaksiyaya daxil olub: 22.06.2022